وتارێکی بچوک لەسەر بابەتێکی گەورە

تەیفور

خودموختاری، فێدراڵی، سەربەخۆیی؟

لە کوردستانی رۆژهەڵاتدا

دنیا و بە تایبەت رۆژهەڵاتی نێوەڕاست کەوتووەتە بوارێکی تازەی سیاسییەوە. کاتی ئەوە هاتووە باسە کۆنەکان تازە بکرێنەوە و پێداهاتنەوە لە روانگەکاندا بکرێ. بەشێک لە "سودان" بە دەنگدان جیا بووەوە، دیکتاتۆرەکانی دنیای عەرەب یان لابران یان جێگایان بە جیددی لێژ بووە، فەلەستین باسی وڵاتێکی سەربەخۆی هێناوەتە پێشەوە، کوردستانی باشور فێدرالێکی بۆخۆی دامەزراندووە. با هێشتا دانیان پێدا نەنابێ، بەڵام بە کردەوە نەختێک بەڕێوە دەچێ. ئێران لە قەیرانێکی تازەی نێونەتەوەییدایە و چاوەڕوانی گۆڕانکاری قووڵی لێی دەکرێ. کە وابوو ئۆپۆزیسیۆنی کورد دەبێ زۆر بە وردی و وریایی هەلومەرجەکە لێک بداتەوە و پلان و بەرنامە بۆ خۆی دابنێ و ئامادەکاری بۆ بکا.

بەر لە هەر شتێک، ئەوە دروشمی ستراتێژییە کە ئەرکەکان دیاری دەکا. بە پێی ئەو دروشمەیە کە بۆچوون و بیروباوەڕ و کردەوەکان دیار دەبن. چوونکە یەکەم فاکتەر لە هەر گۆڕانێکی سیاسیدا باڵانسی هیزەکانی دوو بەرەیە. دەبێ بزانین پشتیوانی لەو خواست و ئایدیایە تا چ رادەیەکە و ئێمە بۆ دابین کردنی چەند ئامادەکاریمان کردووە و هەلومەرجەکە تا چەند بە قازانجی ئێمەیە.
کێشەی نەتەوەیی (میللی) کێشەیەکی سیاسییە کە لە قۆناخێکی مێژووییدا سەرهەڵدەدا و چارەسەری سیاسی دەوێ. کۆمەڵێک دەگاتە کۆدەنگییەک و خۆی لەوانیتر بە جیاواز دەزانێ. پێکهاتنی ئەم بڕوایە بە هۆی داگیرکردنەوە بووبێ یان بە هۆی زوڵم و زۆری نەتەوەی باڵادەستەوە یان دیکتاتۆری پاوانخواز ، جیاوازییەکی زۆری نییە. گرینگ ئەوەیە خەڵکێک پێی وایە بە چارەسەرکردنی کێشەی میللی کێشەکانی دیکەی چارەسەر دەکرێ، یان بڵێین رێگا بۆ چارەسەرکردنی کێشە کۆمەڵایەتییەکان دەکرێتەوە. لەراستیدا کاتێک ئەم گرێیە کوێرە دێتە ئاراوە و خەباتی بۆ دەکرێ و کوژران وماڵوێرانی لێی دەکەوێتەوە دەبێتە کۆسپێکی گەورە لە رێگای چارەکردن و پێ ڕاگەییشتن بە ناتەباییەکانی دیکەدا. بۆیە لەم شێوە کۆمەڵانەدا هەتا ئەم کۆسپە لانەچێ کێشەی وەک چینایەتی و دێمۆکراسی و لابردنی داب و نەریت و کولتورە کۆنەکان مەودا پەیدا ناکەن. کە وابوو، دەبێ هەر لە سەرەتاوە شێوە چارەسەرێک رەچاو بکرێ کە دوایە بڕوبیانوی لێی پەیدا نەبێ. ئەم باسەی من لەسەر ئەم شێوە چارەسەرەیە کە خۆی لەدروشمی ستراتژیکی هێزە سیاسییەکاندا دەبینێتەوە.

هەر لەسەرەتای جووڵانەوەکانی نەتەوەیی کوردەوە هەتا ئەم ئاخرانە بەگشتی ئەوە دروشمی خودموختاری بووە کە دووپات کراوەتەوە. گەرچی هێندێ هێز و رێکخراو دروشمی دیکەشیان هەبووە بەڵام نەبووەتە دروشمی جەماوەر و کاری شیاوی بۆ نەکراوە. لەو وڵاتانە کە کورد تێیدا دەژی لە پاش شەڕی دووهەم بەملاوە کە دەورانێکی نوێ سەرمایەداری زاڵ دەبێ، هەموو کاتێک دەسەڵاتێکی دیکتاتۆری ناوەندی هەبووە کە نەیهێشتووە کەمە نەتەوەکان بە هیچ جۆرێک مافی کولتوری و ئابووری و سیاسی خۆیان هەبێ یان لە دەزگاکانی دەسەڵاتدا بەشدار بن. بۆ نموونە کۆماری ئیسلامی ئێران ٣٢ساڵە لەسەر کارە، بەڵام یەک وەزیر یان بەرپرسی باڵای کورد یان بەلوچ یان تورکەمەن یان سوونئە دانەنراوە. هەموو دەسەڵات لە پاوانی شیعە و

مەلا دایە. ئەمە دەبێتە هۆی ئەوە کە ئەم نەتەوانە خۆیان بە هاوبەش لە وڵاتدا نەزانن و داوای بە رەسمی ناسینی کەسایەتی خۆیان بکەن.

سەردێڕی ئەم داوخوازە لە باری سیاسییەوە مافی چارە نووسە کە لای ئێمە دیاری کردنی ئەم مافە ببوو بە خودموختاری (ئۆتۆنۆمی). کە کەمترین داوخوازە لە مافی چارەنووسدا. نەبوو، نەمانتوانی دابینی بکەین. هێزەکانمان لاواز و پەرش و بڵاو بوو، خەڵکەکەمان دەستکورت و هەژار بوو، خواستەکەمان لەباری نێونەتەوەییەوە پشتیوانی نەبوو، چوونکە بە کێشەی نێوخۆیی وڵات دەناسرێ. دوژمنەکەشمان (هێزی دەسەڵاتداری ناوەندی) پاوانخواز و شوینیست و دژی گەلی بوو و بۆ راگرتنی دەسەڵاتی بێ ئەم لاوئەولای خۆی لە هیچ کردەوەیەکی نامرۆڤانە سڵی نەدەکردەوە. بەڵام ئەگەریش وا نەبا و سەرکەوتباین، ئەوە کێشەکە چارەسەر نەکرا بوو، چوونکە لە هەموو داوخوازییەکانی خودموختاریدا (هەر لە کۆنەوە هەتا ئێستا) سێ دەسەڵاتی بنچینەیی دراوە بە حکومەتی ناوەندی کە دەکرێ بڵێین لە هەموو جێگایەکی ئەم دنیایەدا سێ کۆڵەکەی دەسەڵاتن. ئەرتەش، ئابوری و سیاسەتی نێو نەتەوەیی. هێندێ دروشمی تێکەڵکراو وەکوو دێمۆکراسی و سوسیالیزم و شتی لەم بابەتانە نابێتە گارانتی بۆ دابینکردنی لەنێوبردنی جیاوازییەکان. سیستەمی ئابوری و کۆمەڵایەتی وڵاتیک بە پێ گەشەی ئابووری و چۆنیەتی شۆڕشەکەیەوە دیاری دەکرێ. ناوچەی خودموختار بیەوێ و نەیەوێ پاشڕۆی حکومەتی ناوەندییە. یاسا زۆرینە دایدەنێ. زۆرینەش دیتمان بە بێ زۆرەملی دەنگی بە خمینی و یاساکەی دا. لە باری ئابوورییەوە چاولەدەستی ناوەندە و زۆریش قسە بکا ئەرتەش دێتە سەری. تەنانەت ئەگەر دێمۆکراسی شێوە پارلێمانی راستەقینەش دامەزرێ، بە لەبەرچاوگرتنی ئەوە کە ئێمە هیچ کات دەنگی زۆرینەمان نابێ، واتە ئەوە حکومەتی ناوەندییە کە هەموو شتێکی بەدەستە و هەرکات بیەوێ، هەلومەرجەکە دەباتەوە دۆخی خۆی و ناوچە خودموختارەکەش هیچی بۆ بەرگری لە خۆی نییە و هیچی پێ ناکرێ جگە لە هەڵاتنەوە بۆ شاخەکان. ئەگەریش دێمۆکراسییەکی راستەقینە هەبێ ئەوە خودموختاری بۆ خۆی لە مانا دەکەوێ و قۆناخێکی دیکە لە مێژووی کۆمەڵ دەستپێدەکا کە ستەمی نەتەویی نابێ تێیدا مابێ کە بتەوێ بەشێوەی خودموختاری بەرپەچی ناتەباییەکان بدەیتەوە.

بە کورتی دروشمی خودموختاری وەڵامدەرەوەی مافی چارەنووس و مافی نەتەوایەتی نییە و هیچ مەودایەکیش بۆ نەهێشتنی چەوسانەوە نارەخسێنێ.

پاش هەڵگرتنی دروشمی فێدراڵی لە کوردستانی باشوردا، ئەم دروشمە بوو بە دروشمی رێکخراوە کوردییەکانی رۆژهەڵاتیش، بە بێ هیچ لێکدانەوەیەکی چروپڕ و رازی کەرەوە. گەرچی لە عێراقیشدا هێشتا بە تەواوی سەرنەکەوتووە و حکومەتی ناوەندی دانی پێدا نەناوە، بەڵام بە کردەوە داسەپێندراوە. ئەوەش دەستکەوتی هاوسەنگی هێزەکان و هەلومەرجی تایبەتی داگیرکردن و روخانی رژیمی پێشووی عێراق بوو کە ئەو هەلەی رەخساند. چەند دەوام دێنێ و چی بەسەر دێ، باسێکی دیکەیە. کێ دەڵێ ئەو بارودۆخە لە ئێرانیشدا دووپات دەبێتەوە؟ ئەوەندە هەیە بزانین یەکەم جیاوازی ئەوەیە کە عێراق دوو نەتەوەییە. (کورد و عەرەب) بەڵام ئێران لانی کەم شەش نەتەوەی تێیدایە.

سیستەمی فێدراڵی یەکێک لە سیستەمە ئاساییەکانی ئەورۆی دنیایە و لە ئەمریکاوە دەستی پێکردووە. ولایەتە سەربەخۆکان دانیشتن بەیانکیان نووسی (١٧٧٧) و یەکیانگرت. بۆیە پێیان دەڵێن ویلایەتە یەکگرتووەکان. هەروەها پاش

شەری یەکەم لە سۆڤیەت وڵاتە سەربەخۆەکان یەکێتییەکیان پێک هێنا کە پێی دەکوترا یەکێتی کۆمارەکان. لە ئاڵمان پاش شەڕی دووهەم بۆ بەرگری کردن لە پێکهاتنی دیکتاتۆرییەکی شێوە نازیسم دەسەڵاتی ناوەندی بەش بەش کرا و بوو بە فێدراڵ... ئەگەر لەمێژوو و چۆنیەتی پێکهاتن و ئیدارەی ئەوڕۆی ئەم وڵاتانە بڕوانین دوو شتمان بۆ دەردەکەوێ. یەکەم: پێک هێنانی سیستەمی فێدراڵی لەخواست و خەباتی خەڵکی سەربەخۆی ناوچەکانەوە دەستی پێکردووە. دووهەم هەموو لایەک ئازادی هەڵبژاردنیان هەبووە و یەک ناوچە خۆی بەسەر ئەوانی دیکەدا نەسەپاندووە و کەسیش بە زۆر نەهێنراوەتە نێو سیستەمەکەوە.

کە وابوو ئازاد بوون لە دیاریکردنی مافی چارەنووسدا یەکێک لە مەرجەکانە. دووهەم سەربەخۆبوون مەرجی پێشەکی فێدراڵییە. سێهەم خواستی ئاشکرای خەڵکە، بە خەباتکردن و نیشاندانی ویستی سەربەخۆییە.

با بزانین جگە لەکورد کام لە نەتەوەکانی ئێرانی فرەنەتەوە خەباتی بۆ ئەم دروشمە کردووە یان دەیکا؟ فارس کە بۆ خۆی حاکمە و نایەوێ یەک بستی لەژێر دەست بچێتە دەرێ. ئازەرییەکان جگەلەوە لە دەسەڵاتدا شەریکە، و تەنیا داوای خوێندن بە زبانی دایکی دەکەن. ئەوانی دیکەشیان لە باشترین هەلدا (بە دروستی) بە مافی خۆیان دەزانن کە لەگەڵ ئازەربایجانی باکوور یەک بگرنەوە. تورکەمەن و بەلوچ و لۆر و عەرەب هێشتا نەگەیشتوونەتە ئەو رادەیە کە خەباتەکەیان ببێتە خەباتی گەلەکەیان و قسەکان لە بازنەی هێندێ رووناکبیر و رێکخراوی دەرەوە وڵاتیدا ماوەتەوە و قسە دێ و قسە دەڕوا. کە وابوو ئەو مەرجە کە دەبێ هەموو لایەنەکان ئامادەیی ماددی و زەینییان بۆ دابین کردنی سیستەمی فێدراڵی هەبێ نەهاتووتە دی.

بەشێکی زۆر لە ئۆپۆزیسیۆنەکانی رژیم بە مەرجێک لەگەڵ کورددا دادەنیشن کە پێش هەر شتێک تەواویەتی خاکی ئێران (تمامیت ارضی) بپارێزرێ و بە هیچ شێوەیەک نەخرێتە بەر باس. بەداخەوە ئەمانیش ملکەچی ئەو خواستەن و هاواریشی بۆ دەکەن. قەبووڵکردنی ئەم مەرجە یانێ کۆڵدان بۆ شووینیسمی دواکەوتووی ئێرانی. ئەمە راست یانێ گەڕانەوە بۆ خودموختاریەکە، یان بڵێین ناوەکەی فێدراڵییە و ناوەرۆکەکەی خودموختاریە. مەرجی ئازادی هەڵبژاردن هەر لە ئێستاوە شمشێری بەڕوداکێشراوە.
بەر لە هەر دروشمێکی فێدراڵی دەبێ دروشمی سەربەخۆیی بدرێ. هەر نەتەوەیەک وڵاتێک، ئەمە یاسای نێو نەتەوەییشی لەپشتە. ئەو نەتەوەش خۆی بە کۆدەنگی خۆی دیاری دەکا. با بە سێ زمان قسە بکا یان لە سێ رەنگ و رەگەز بێ. با پەنجا جۆر ئاهەنگ و هەڵپەڕکێ و جل و بەرگی هەبێ. ئەوە ئەوانن خۆیان بە نەتەوە دیاری دەکەن و دەنگ بۆ سەربەخۆیی خۆیان دەدەن. کەس هەیە بتوانێ بڵێ ئەمریکا یەک نەتەوە نییە کە چی ٥٢ رەگەز و زبان و...ی تێیدایە. گرنگ ئەو خەڵکە خۆی بە ئەمریکی دەزانێ و تەواو. پێویستی بە کۆنە قەباڵەی مێژوویش نییە. هەموو مێژووەکەیان دووسەد و چل ساڵە.

ئەگەر خۆمان ئەو کۆدەنگییەمان هەبوو و ئامادە بووین سەربەخۆ بین، ئەوجار ئەگەر ئەوانی دیکەش بە نەتەوەیەکی جیاواز و سەربەخۆمانیان زانی، ئەو دەم دەتوانین دابنیشین و یەکێتی فێدراڵ پێک بێنین، یان شتێک وەکوو بازاڕی هاوبەشی ئۆروپا.
لە سیاسەتدا هیچ سنوورێکی پیرۆز بوونی نییە. ئەو سنوورانەی ئەوڕۆ پەنجا ساڵ لەمەوبەر لە ئارادا نەبوون. سی ساڵ لەمەوبەر، بەشی هەرە زۆری وڵاتانی ئەفریقا لە هیچ لیستەیەکدا نەبوون. ئەوڕۆ ئەندامی رێکخراوی نێونەتەوەیین.

ووتەیەک هەیە کە زۆر دووپات دەبێتەوە. دەڵێن دنیا خەریکە سنوورەکان لا دەبا (مەبەستیان ئۆروپایە) ئێوە دەتانەوێ سنووری تازە دانێن. ئەمە دماگۆژییەکی (خەڵک فریودان) منداڵانەیە. کاڵ بوونەوەی سنوورەکان لە ئۆروپا لەنێوان وڵاتانی سەربەخۆدایە. من بۆ دەبێ لەگەڵ ئازەری و عەرەب سنوورم نەبێ، بەڵام لەگەڵ برا کوردەکانی شاندەستم بە تێلی درِو و دیواری بتۆن جیا کرابینەوە. رەنگە بگوترێ ئەمە مێژووی لەپشتە و وا هاتووە. منیش دەڵێم کاری شۆڕش دووبارە نووسینەوەی مێژووە. هیوادارم ئەم وتەیەم وا لێک نەدرێتەوە کە ئێمەدەبێ کوردستانی گەورە دروست بکەین. گەرچی ئەوە مافی خۆمانە و ئاواتی هەموو کوردێکە، بەڵام من باسی دروشمی ستراتژیکی ئەم قۆناخە دەکەم لە کوردستانی رۆژهەڵاتدا و پێم وایە کاتی هاتووە و سەربەخۆیی بۆ کوردستانی رۆژهەڵات تەنیا دروشمی دروستە و تەنیا رێگا چارەسەری دابینکردنی ماف و داوخوازییەکانی گەلەکەمانە و تەنیا رێگای کەم کردنەوەی دەسەڵاتی سەرکوتکەری ناوەندییە. بشزانین لە پێناو ئەم دروشمەدا هەر ئەوەندە دوژمنایەتیمان لەگەڵ دەکرێ کە تا ئێستا کراوە. ئەوەش کە لەگەڵ نییە با هەر ئێستا بزانین نەک دوواتر بە جێمان بهێڵێ.

هەڵەکە لە کوێدایە؟ بۆ باسی فێدراڵی - (وەکوو زۆر شتی دیکە)- کە دەگاتە لای ئێمە سەروگوێلاکی دەبڕدەرێ؟ نەزانینی رێبەرایەتییەکانە؟ پەلەکردن و چاولێگەرییە؟ خۆ بەکەم زانینە؟ خراپ لێکدانەوەی هەلومەرجە؟ یان کلاویان لەسەر ناوین؟ هەرکام لەمانە بێ، یان برێک لە هەر کامیان، یەک شت روونە، ئەویش ئەوەیە کە دەترسێین باسی سەربەخۆیی بکەین. دەترسێین لە پەراوێز بخرێین. دەترسێین بە تەنێ نەتوانین خواستەکانمان بێنینە دێ. لە هەواڵ دەگەڕێین. ئەوانە ئێستاش هەواڵی ئێمە نین. ئەوان پێویستییان بە ئێمەیە دەنا لاشمان لێ ناکەنەوە. گومان لەوەدا نییە هەر دەبێ خۆمان خواستەکانمان بهێنینە دی. ئەگەر رۆژی خۆی گەییشت دەبێ بزانین کە خەڵکی کورد تەنیا خۆی بە کەڵکی خۆی دێ. بۆیە دەبێ لەباتی کار لەسەر خەڵکەکانی دیکە کار لەسەر خەڵکی خۆمان بکەین. وای لێ بکەین باوەڕ بە خۆی بێنێ. و لە ئاکامدا بزانین کە ئەوە هاوسەنگی هێز و دەسەڵاتە کە چارەنووسەکە دیاری دەکا، نەک قسەی خۆشی سەرمێزی کۆبوونەوەکان.

کە دروشمی سەربەخۆییمان هەڵگرت، دەبێ هەر لە ئێستاوە کار بۆ پێکهێنانی دەوڵەتێک بکەین کە لەداهاتوودا، لەرۆژی شۆڕشدا دەسەڵات بەدەستەوە دەگرێ. بۆ پێکهێنانی ئەم دەوڵەتە کۆ دەنگییەک لە هێز و رێکخراوەکان پێویستە. یەکگرتنێک لەسەر ستراتژی خەبات. ئەمەش یانێ وتووێژێکی چڕوپڕ لە نێوان هێزە کوردییەکاندا، کە هیوادارم درەنگ نەبووبێ و بکرێ. پێش شەرتیشی وەلانانی پاوانخوازی و تاکڕەوی ئەم هێزانەیە. ئەوەش کە دەیەوێ بە خەرج کردنی خوێنی کوردان حکومەتی تاران بە دەستەوە بگرێ با لە خەونی خۆشێ خۆیدا بێ و کارمان پێ نەبێ.

بە هیوای سەرکەوتن

جۆزەردانی ٢٠١١

تەیفور